

14. Peterson N. Toni Morrison: Critical and Theoretical Approaches // Nancy Peterson. — Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1997. — 298 p.
15. Rose T. Longing to Tell: Black Women Talk About Sexuality and Intimacy / Tricia Rose. — New York: Picador, 2004. — 432 p.
16. Stockton K. B. The Queer Child, or Growing Sideways in the Twentieth Century / Kathryn Bond Stockton. — Durham: Duke University Press, 2009. — 312 p.

**Коли «Інший» стає недосяжною нормою:
суспільна «невидимість» та ідея краси
в романі Тоні Моррісон «Найблакитніші очі»**

Статтю присвячено проблемі «непомітності» і краси у першому романі нобелівської лауреатки Тоні Моррісон «Найблакитніші очі» (1970). Юні героїні твору стають жертвами стереотипу, згідно з яким білий колір шкіри ототожнюється з красою і нормальністю.

Ключові слова: афро-американська проза, образи дітей, «Інший», соціальні стереотипи.

**When «the Other» Becomes the Unreachable Norm:
Social Invisibility and the Idea of Beauty
in Toni Morrison's «The Bluest Eye»**

The article is a study of invisibility and beauty in «The Bluest Eye» (1970) by the Nobel Prize and Pulitzer Prize winning author Toni Morrison. The young protagonists of the novel are victims of the idea of whiteness as being the embodiment of beauty and the norm. Consequently, the darker their skin is the less beautiful they are in their communities

Key words: African-American fiction, images of children, «the Other», social stereotypes.

УДК 82.0:7.013.185.12

Дмитро Дроздовський (Київ)

**НАРАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ
РОМАНУ «ХМАРНИЙ АТЛАС» Д. МІТЧЕЛЛА:
МІЖ ФАНТАСТИКОЮ І СЦІЄНТИЗМОМ**

У статті подано спробу окреслити концептуально-світоглядні особливості роману «Хмарний атлас» Девіда Мітчелла. Наголошується на тому, що твір — приклад пост-постмодерністської літератури. На матеріалі роману досліджуються принципи жанрової дифузії та гібридизації, стратегії фрагментації наративу, форми іманентного зв'язку між його частинами. Зазначається вплив наукових теорій про суперструнну реальність на особливості сюжетики та композиції роману «Хмарний атлас».

Ключові слова: «Хмарний атлас» Д. Мітчелла, пост-постмодернізм, фрагментація наративу, фантастика, метароман.

Роман «Хмарний атлас» [3] («Cloud Atlas», 2004 [11]) Девіда Мітчелла (David Mitchell) — приклад сучасної британської пост-постмодерністської літератури, яка пропонує нові форми репрезентації художнього часу і простору. Така література зберігає форми іронії, властиві постмодернізму, дискутуючи з приводу множинності інтерпретацій реальності, переосмислюючи проблематику, притаманну феміністичному, гендерному, постколоніальному, апокаліптичному дискурсам тощо.

Історія як подієвість у романі «Хмарний атлас» розпочинається мандрівкою нотаріуса з острова у південній частині Тихого океану до Сан-Франциско в 1850 році. Проте цей перший

нарратив XIX століття переривається другим, події в якому розгортаються вже в 1930-і роки й пов'язані із життям молодого композитора, який знаходить мемуари, написані десятиліття тому нотаріусом; цей нарратив перебивається третім, у якому розповідається про журналістку й фізика, котрий у листах згадує події 1930-х років. Загалом маємо шість нарративних площин, пов'язаних із різними історичними періодами. В кожному із цих нарративів відображені особливості різних жанрових архетипів роману (пригодницький роман, роман-антиутопія, роман-катастрофа тощо) з відповідними проблемними вузлами: антиколоніальним, гендерним, соціальним, апокаліптичним.

У «Хмарному атласі» письменник пропонує нові моделі нарративної побудови (які можна назвати експериментальними), а також особливий перелік світоглядно-філософських питань, які визначають культурологічну проблематику літератури періоду пост-постмодернізму [4]. По-перше, можна стверджувати про чергову реактуалізацію уявлень про роман як «великий нарратив». Водночас, на нашу думку, немає підстав говорити про монополізацію якогось окремого «великого нарративу», а лише про їхню іманентну множинність і одночасну репрезентацію.

По-друге, в романі Мітчелла есплікується мотив переродження людини, генетично пов'язаний із містичними уявленнями про переселення душ. Цей мотив пояснює ірраціональний зв'язок між подіями минулого, теперішнього й майбутнього часу, а отже, засвідчує можливість людини подорожувати крізь час. Крім того, в романі наявне трактування концепту пам'яті як особливого простору, в якому можливий перетин різних модусів темпоральності. Нагадаємо, що одним із компонентів релігійної свідомості античного грека було уявлення про метемпсихозу.

Зазначений мотив знаходить особливий вияв у романі «Хмарний атлас», а ще більше акцентується у кіноадаптації цього тексту. У фільмі мотив метемпсихози реалізується за допомогою режисерського рішення, згідно з яким ті самі актори грають різні ролі в шести історіях, на які розпадається хронотоп. У такий спосіб долаються часові і просторові кордони, персонажі можуть змінювати расову й національну належність, стать, соціальний статус тощо. Наприклад, у кіноадаптації той самий актор Том Генкс грає персонажів, абсолютно не пов'язаних між собою: доктора Генрі Гуза (історія 1 — «Тихоокеанський щоденник Адама Юінга»), менеджера готелю (історія 2 — «Листи із Зедельгема»), Ісаака Сакса (історія 3 — «Періоди напіврозпаду. Перше розслідування Луїзи Рей»), Захарія (історія 6 — «Переправа біля Слуші та інші питання»); актор Джим Бродбент грає таких персонажів: капітан Молінеукс (історія 1), Вівіан Ейрс (історія 2), Тімоті Кавендіш (історія 4 — «Страшний суд Тімоті Кавендіша»), корейський музикант (історія 5 — «Орізон Сонмі-451»), один із Мудрованих (історія 6) тощо. Загалом у фільмі більше десятих акторів грають різні ролі в кожній із шести історій, що формують нарратив «Хмарного атласу». Це ще раз підтверджує важливість мотиву переродження людини в часі і просторі для розуміння філософської проблематики аналізованого роману.

Змінними в цій трансформаційній темпорально-динамічній моделі постають такі фактори, як стать, соціальні позиції, релігійна приналежність тощо. Натомість підкреслюється особлива іманентна сутність «людського», що потребує збереження за будь-яких обставин, інакше існування людства завершиться тотальним апокаліпсисом. На цих ідеях наголошує персонаж роману Сонмі-451, яка у п'ятій історії рішуче постає проти тоталізуючої системи, що звела в культ індустрію споживання, створивши з розважальної реклами та інших форм дозвілля релігію та неоідеологію. В такий спосіб актуалізується тема перетворення реальності на імітат-дискурс, на симулякріву реальність, у якій людина (або створена людино-машина, біоробот) не має права бути не такою, як усі. У цьому суспільстві наглядачі бояться, аби в головах роботів не зароджувалися думки, пов'язані зі справжніми емоційними переживаннями (як любов, сум від втрати ближнього тощо). Негативні переживання травматичні, а отже, руйнують психіку роботів, відповідно руйнуючи й ідеологічно-маніпулятивний вплив на неї з боку неоімперії. Сонмі-451, представниця пост-цивілізації, пост-суспільства, в якому елімінується все «людське», постає проти цього утопічного простору тотального щастя, розуміючи його небезпечну природу. Ідеологія цього споживацького суспільства частково ґрунтується на постулатах, які знаходять особливу значущість для постмодерного суспільства. Так в іронічному ключі наголошується на ідеї множинності істин, на культивуванні транквільної свідомості, яка

прагне розваг, задоволення базових потреб, пов'язаних із їжею, сексом тощо. Сонмі-451 рішуче заперечує ці «культові ідеї», зокрема і про множинність істин.

Для Сонмі-451 існує тільки одна правда, героїня п'ятої нарративної історії сприймає реальність у неоромантичних категоріях, бінаризуючи уявлення про добро і зло, правду й оману. Якщо в постмодерному суспільстві бінарність цих категорій піддається сумніву, то для Сонмі-451 такий шлях помилковий, бо він дорівнює втечі від істини. Якщо категорію добра і зла (а також інші категорії морально-етичного характеру) піддати гібридизації, яка має нівелювати онтологічні та епістемологічні межі між цими поняттями, то людина приречена на існування у псевдореальності. З рефлексій цього персонажа викристалізовується така ідея: якщо розподілу на Добро і Зло немає, тоді немає можливості перевірити, чи у справжній реальності існує людина, чи ця реальність — продукт маніпуляції. Для Сонмі-451 існують такі іманентні для неоромантичної, а також і модерністської свідомості поняття, як Справедливість, Гідність, Істина [див.: 4]. Ці поняття формують центр «великих нарративів», заперечуваних у постмодернізмі. Проте результат такого заперечення для Сонмі-451 один: шлях руйнації людства, бо створене в романі пост-людство приречене на самоліквідацію, що, зрештою, і відбувається, позаяк останній, шостий епізод репрезентує простір після техногенної катастрофи.

Шоста історія в романі — «Переправа біля Слуші та інші питання» — символізує поворот від пост-сучасності й пост-людства до звичайного людства, яке повертається зокрема й до первісних, до-технологічних форм, «примітивних форм цивілізації», збагнувши, що на певному етапі «технології починають керувати людиною» [1, с. 487], прирікаючи пост-людство на апокаліпсис. Шоста історія ніби показує важливість повернення людини до природи, до встановлення голістичних стосунків із природою і Всесвітом, притаманних пантеїстичному мисленню античної людини. У цій історії людина знову повертається до форм магічної свідомості (у романі: знахарства й заклинань), моделей мислення людини на архаїчному етапі розвитку цивілізації, щоправда, із відповідними «первісними страхами». Водночас репрезентований у романі простір має складнішу стратифікацію, він складається з кількох племен, деякі з яких повертаються до форм канібалізму, деякі уподібнюються до знахарів і чаклунів, які не культивують жорстокості й людських жертвоприношень, деякі остаточно не відмовляються від найновітніших технологій, які, проте, використовуються вкрай обережно й тільки задля людського блага (наприклад, із лікувальною / зцілювальною метою). В будь-якому разі в шостій історії у стосунках між людиною і природою немає суб'єкт-об'єктного характеру, людина більше не має влади над природою і відмовляється її мати, бо лише гармонія між світом матерії та людською свідомістю — запорука неконфліктного розвитку цивілізації в майбутньому.

Мітчелл у статті «Playing with Structure» («Граючись зі структурою») зазначає, що принципи організації сюжетних ліній у творі переважно відповідають таким схемам: 1) A1, A2, A3 (модель Джейн Остін); 2) A1, A4, A2, A5, A3, A6 (модель Мартіна Еміса в романі «Time's Arrow»); 3) A1, B1, A2, B2, A3, B3 або ж як інваріант A1-20, A1, B1, A2... тощо (модель Володимира Набокова в романі «Pale Fire» тощо) [див.: 10]. Письменник доводить, що він добре знається на принципах організації нарративу, а отже, може експериментувати з ним. Зауважмо, що, на нашу думку, дефрагментований нарратив «Хмарного атласу» пов'язаний із сучасними астрономічними і фізичними науковими теоріями про «суперструнну реальність» [6; 13; 14], в яких відбито новий погляд на нелінійну природу часу і простору, які існують одночасно в кількох фізичних проекціях.

Отже, реальність постає як потенційно безконечний простір «альтернативних реальностей» [див.: 13], бо в одній реальності одна дія № 1 породжує іншу дію № 2 і створює реальність № 1, проте в іншій реальності № 1' проектується не-дія № 1', яка породжує не-дію № 2'. У певних локусах Всесвіту, як переконують зазначені наукові дослідження, ці реальності можуть перетинатися; відповідно, потрапляючи в такі зони, «людина могла б одночасно бачити себе з різних кутів, із різних часових проекцій» [див.: 14] тощо. Ця складна фізико-математична теорія, яка ілюструє закони макросвіту, має значний вплив на розвиток літератури пост-постмодерністського періоду [5, с. 208], позначаючись, зокрема, і на особливостях організації нарративних стратегій. Результати досліджень у цій науковій царині стали імпульсом до продукування нових об'єктів мистецтва, зокрема і поштовхом до написання «Хмарного атласу».

Вибір наративних технік у романі Мітчелла, на нашу думку, зумовлений відкриттями, пов'язаними з теорією суперструн, яка у спрощеному вигляді говорить про нелінійність Всесвіту, про «існування у Всесвіті N-кількості паралельних реальностей» [див.: 13], які можуть перетинатися, бо пов'язані між собою особливим зв'язком. Кожна окрема «подія в нашому світі створює проекції альтернативних реальностей в інших вимірах» [див.: 13]. Фактично теорія суперструнної реальності типологічно суголосна ідеям «альтернативної історії», бо в ній закладається принцип побудови реальностей на основі того, що тільки могло б відбутися (модус «possibility» і «probability» [див.: 14]).

Мітчелл пов'язує на перший погляд роз'єднані історії, підпорядковуючи їх мотиву транс-міграції душ («transmigrating souls' motif» [див.: 10]). Роман, як уже зазначалося, складається із шести різних оповідань («Тихоокеанський щоденник Адама Юїнга, 1949 р.», «Листи з Зедельгема, 1931 р.», «Періоди напіврозпаду. Перше розслідування Луїзи Рей, 1973 р.», «Страшний суд Тімоті Кавендіша, 2012 р.», «Орізон Сонмі-451, 2144 р.», «Переправа біля Слуші та інші питання, 2321 р.»), а також особливого наративного обрамлення, покликаного перетворити описувані в романі події на своєрідний епос. «Хмарний атлас» — роман, який експропрує різні жанрові моделі, різні форми нарації, в ньому наявне іронічне обігрування різних літературно-дискурсивних практик (пригодницького, детективного роману, роману-антиутопії / дистопії, роману-катастрофи тощо). Проте таке обігрування підпорядковується не лише іронічній стратегії, а й закріплює за твором жанровий статус «металітератури», яка, зокрема, вбирає в себе форми новітньої «історіографічної металітератури» [8, с. 113], породженої постмодерністськими світоглядними установками. Якщо для англійського / британського постмодернізму романи, побудовані на ревізії історичного наративу («псевдо / квазі-історичний роман» (Олексій Зверев), «історіографічний метароман» (Юлія Райнеке)) на конструюванні реальності в режимі «альтернативної історії» (відповідаючи на запитання «а що було б якби..?»), становлять окремий важливий сегмент літературного процесу, то на сучасному етапі розвитку британської пост-постмодерністської літератури доцільно говорити про новий інваріант цього утворення. Новий метаісторіографічний роман так само ґрунтується на взаємодії художньої літератури як особливого простору з історією й теорією, що «надає підстав для переосмислення і перебудови формальних і змістових структур минулого <...>. Історіографічна металітература завжди працює в межах конвенційності з метою її руйнування» [8, с. 5]. Водночас у романі наявні спроби інтерпретації наукових відкриттів (теорія суперструн), соціокультурних феноменів (споживацьке суспільство, симулякрна реальність тощо).

«Хмарний атлас» Мітчелла як приклад новітнього британського роману періоду пост-постмодернізму (або метамодернізму, позаяк на сучасному етапі літературного розвитку у Великій Британії доцільно говорити про реактуалізацію в цьому напрямі як світоглядно-філософських, так і «суспільно-політичних модерністських потенцій» [9, с. 12]) залучає до себе інтерпретації, пов'язані з науковим (*scientific*) дискурсом, який впливає на особливості композиції.

Отже, роман Мітчелла репрезентує шість художніх реальностей, між якими існує особливий транс-метафізичний зв'язок. Існує конкретний фрагмент реальності (як корабельний щоденник Юїнга, мемуари Руфуса Сіксміта, секстет «Хмарний атлас»), який переходить із одного часового виміру в інший, провокуючи розгортання дискурсу минулого в теперішньому і майбутньому часі. У романі, що важливо, окремий сюжет розгортається і в наш час (2012 рік), у такий спосіб наголошуючи на перехідності теперішнього часу, акцентуючи, що наслідки сьгоднішніх подій мають негативний результат у майбутньому. Історичний перебіг подій у романі детермінований спільним вектором: крайні точки цієї моделі — циклічний рух від «примітивного суспільства» через побудову колоніального, пізніше антиколоніального, згодом мультикультурного і транскультурного дистопійного суспільства до знову-таки «примітивних суспільних форм»; логіка лінійного руху визначена лінією катастрофічного історизму, який породжує агресію, масові війни й завершується величезною техногенною катастрофою. Доцільно говорити про особливий характер зв'язків між, наприклад, першою і шостою реальностями. Шоста реальність (планета після атомного вибуху) постає прикладом антиробінзонадного простору: кілька людей після техногенної катастрофи вижили, вони повертаються до «примітивних суспільних форм». У цій реальності маємо справу з канібалізмом і первісною магією, дологічними формами існування людської свідомості, але також поряд із

цим окрема група (клан) людей не пориває з високими технологіями, які використовуються на благо людини. Всі, хто вижили після ядерної катастрофи, розуміють, що причина цієї трагедії — в людських винаходах, які з часом утратили «гуманістичний» компонент, перетворившись на зброю масового знищення людини і планети.

Список використаної літератури:

1. Джеймисон Ф. Постмодернізм, або Логіка культури пізнього капіталізму / Фредрік Джеймисон; [пер. з англ. П. Дениска]. — К.: Видавництво «Курс», 2008. — 504 с.
2. Маньковская Н. Б. От модернизма к постмодернизму via постмодернизм / Надежда Борисовна Маньковская // Коллаж. — М.: ИФ РАН, 1998. — С. 18–25.
3. Митчелл Д. Облачный атлас: [роман] / Дэвид Митчелл. — М.: Эксмо; СПб.: Домино, 2012. — 800 с.
4. Новикова О. Пол Остер «Стеклоанный город». К вопросу о постмодернизме / Ольга Новикова // «Новый Берег». — 2011. — № 32. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://magazines.russ.ru/bereg/2011/32/no18-pr.html>.
5. Эпштейн М. Прото-, или конец постмодернизма / Михаил Эпштейн // Знамя. — 1996. — № 3. — С. 196–209.
6. Cleaver G. Kac-Moody algebras and string theory: Dissertation (Ph.D.) / Gerald Cleaver. — California: California Institute of Technology, 2003. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://resolver.caltech.edu/CaltechETD:etd-03062009-160921>.
7. Epstein M. The Place of Postmodernism in Postmodernity / Michael Epstein. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.focusing.org/apm_papers/epstein.html.
8. Hutcheon L. A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction / Linda Hutcheon. — N.Y.–L.: Routledge, 1988. — 268 p.
9. Hutcheon L. The Politics of Postmodernism / Linda Hutcheon. — London, New York: Routledge, 1989. — 248 p.
10. Minkel E. Filming the Unfilmable: On David Mitchell's Cloud Atlas / Elizabeth Minkel // The Millions. — 2012. — October 26. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.themillions.com/2012/10/filming-the-unfilmable-on-david-mitchells-cloud-atlas.html#comments>.
11. Mitchell D. Cloud Atlas: [novel] / David Mitchell. — London: Random House, 2004. — 509 p.
12. Mitchell D. Translating «Cloud Atlas» Into the Language of Film / David Mitchell // Word Craft. — 2012. — October 19. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.wsj.com>.
13. Pierre J. Non-Perturbative Aspects of Supersymmetric Gauge Theories and String Theory / Jean Pierre. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.sukidog.com/jpierre/intro.html>.
14. Stiffler K. A Walk through Superstring Theory with an Application to Yang-Mills theory: K-Strings and Dbranes as Gauge/Gravity Dual Objects / Kory Stiffler. — Iowa: University of Iowa, 2010. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ir.uiowa.edu/etd/744>.

Narrative Peculiarities of D. Mitchell's Novel «Cloud Atlas»: Between Fantasy and Sciences

The paper outlines the conceptual and philosophical peculiarities of the novel «Cloud Atlas» written by David Mitchell. It is stated that this novel is post-postmodern. The principles of generic diffusion and hybridization, the strategies of fragmenting the narrative and the forms of immanent bonds between the parts of the novel are discussed. The author of the paper explained the influence of scientific theories about super-string reality on the composition and plot of the «Cloud Atlas».

Key words: «Cloud Atlas» by D. Mitchell, post-postmodernism, narrative fragmentation, fantastic fiction, metanovel.